

Prof. dr hab. Elżbieta Nowicka

Instytut Filologii Polskiej UAM

Ocena dorobku naukowego dr Magdaleny Woźniewskiej-Działak w związku z postępowaniem o nadanie stopnia doktora habilitowanego w dziedzinie nauk humanistycznych, dyscyplina: literaturoznawstwo

Doktor Magdalena Woźniewska -Działak jest autorką dwóch monografii: *Poematy narracyjne Cypriana Norwida* (Kraków 2014, książka powstała w oparciu o rozprawę doktorską) oraz *W poszukiwaniu koncepcji narodu. Między historią idei a historią i antropologią kultury polskiej XIX wieku* (Warszawa 2022). Przedstawionej niżej ocenie podlega druga z wymienionych monografii oraz dokonania naukowe, dydaktyczne i organizacyjne Habilitantki po uzyskaniu stopnia doktora 2 lipca 2012.

Od tego czasu Woźniewska_Działak opublikowała ponad dwadzieścia artykułów naukowych w czasopiśmie i pracach zbiorowych oraz pięć artykułów recenzyjnych. Zdecydowana większość tekstów podejmuje problematykę odczytywaną z kart dziewiętnastowiecznej literatury, ale znajdujemy w dorobku Habilitantki także opracowania dotyczące prozy Leopolda Tyrmanda i poezji Piotra Muldniera-Nieckowskiego. Artykuły poświęcone literaturze, kulturze i historii idei XIX wieku prezentują dorobek zróżnicowany tematycznie (Cyprian Norwid, Adam Mickiewicz, Stanisław Brzozowski, Teofil Lenartowicz, Zygmunt Szczęśny Feliński) i wartościowy pod względem merytorycznym. Na szczególną uwagę zasługuje, w opinii piszącej te słowa, umiejętność subtelnie prowadzonej interpretacji poezji – tu przykładem artykuły *Rzecz w Norwidowskim wachlarzu bytów. Uwagi o 'Wędrownym sztukmistrzu'*, a także *Wiatr, spódnica, worek gwoździe u pasa – w poszukiwaniu istoty liryki intymnej*. Szczególnie tekst poświęcony *Wędrownemu sztukmistrzowi* prezentuje nie tylko filologiczną sprawność interpretatorki, ale też dojrzałość myśli wnikających subtelnie w różnorakie kody kultury. Inny tekst o Norwidzie (*Wczesny Norwid i podstawowe doświadczenie polskości*) wskazuje na zainteresowania Autorki ewolucją pewnych idei, obserwowanych w dłuższym planie czasowym. Ten styl myślenia o literaturze i kulturze Autorka najpełniej rozwija w monografii, ale wyraźny jest on także w tekstach o Brzozowskim i Mickiewiczu.

Opis i ocenę książki habilitacyjnej zacząć można od deklaracji samej Autorki, zawartej w zakończeniu pracy: „Przedsięwzięcie badawcze, którego owocem jest niniejsza książka, to krok w kierunku pełniejszego oglądu dziewiętnastowiecznego dyskursu o narodzie.” (s. 500) Od razu napiszę, że ten zamiar zakończył się powodzeniem, powstała praca respektująca wielowątkowość

dziewiętnastowiecznej myśli o narodzie, książka, która dokonuje w pewnym zakresie rewaloryzacji myśli wyrażonych w dziełach znanych i wielokrotnie już opisywanych, a także przywraca do obiegu dzieła bardzo istotne w swoim czasie, a obecnie słabo znane. Jednocześnie – jak słusznie zastrzega Autorka książki – przedstawiona propozycja nie wyczerpuje alternatywnych możliwości ułożenia i zinterpretowania dziewiętnastowiecznych dyskursów na zawarty w tytule rozprawy temat. Przyjęta w książce perspektywa uwypukla znaczenie literatury, szczególnie romantycznej, w projektowaniu kolejnych konceptualizacji narodu. Autorka proponuje do szczegółowego oglądu listę dzieł różnogatunkowych (wśród nich: artykuły publicystyczne, historiografia, homiletyka, poezja, wystąpienia programowe), prezentujących cały wiek XIX w jego „długim trwaniu”, aż po czas I wojny światowej. We *Wstępie* Habilitantka zamieściła istotne dla przedstawianego materiału założenia metodologiczne, niezbędne dla klarowności prowadzonego dalej wywodu. Deklarując, że „spoiwem całej rozprawy jest 'idea ojczyzny'” (s. 14), Magdalena Woźniewska-Działak precyzuje kształt ważnego dla jej pracy pola semantycznego, na którym rozpatruje pojęcie narodu i wskazuje na źródła istotnych inspiracji. Na pierwszym miejscu plasuje ujęcie Antoniny Kłoskowskiej, która definiowała „narod jako zbiorowość społeczną o charakterze kulturowej wspólnoty(...)” (s. 14). Tym samym, co wynika z dalszego toku myśli Autorki, interesować ją będzie naród rozumiany w ujęciu kulturalistycznym, jako wspólnota oparta na uniwersum symbolicznym, z którego wynika rozumienie więzi i powinności. Co istotne dla koncepcji całej rozprawy i z powodzeniem w niej zrealizowane, to założenie, że jednym z najważniejszych źródeł i składników owego uniwersum była literatura.

Pierwsza część rozprawy, *Preliminaria*, rozmieszczona na blisko stu stronicach, jest w założeniu Autorki zarówno syntezą dziewiętnastowiecznych, paradygmatycznych sposobów mówienia o narodzie, jak i właściwym wprowadzeniem do części analitycznej. Zamieszczone w pięciu rozdziałach tej części omówienia następujących pojęć i zagadnień: „ojczyzna”, „narod i państwo”, „formacje zadaniowe”, „konwencje mówienia o niepodległości”, „między stereotypem a żywą tradycją”, oparte są na bogatej bazie materiałowej obejmującej prace historyków (współczesnych i dawniejszych) oraz szeroko rozumiane piśmiennictwo dziewiętnastego wieku. Szczególnie interesująco zostały opisane „formacje zadaniowe”. Autorka definiuje je jako zmieniające się w czasie grupy ludzi (m.in. postoświeceniowi protointeligenci, młodzież romantyczna, duchowieństwo, organizatorzy konspiracji, elita Wielkiej Emigracji, międzypowstaniowa inteligencja krajowa, elity kompetencji modernizacyjnych) podejmujących działania wynikające z potrzeb danej chwili. Autorka pisze, że „formacje te kształtowały się wraz z przemianami dominant zadaniowych służących zachowaniu elementów ładu społecznego w dynamicznie zmieniającej się rzeczywistości wieku XIX.” (s. 86). Znaczenie tych formacji polegało również na podejmowaniu w późniejszym czasie, przez kolejną grupę „zadaniową”, wypracowanych wcześniej idei i narzędzi działania oraz na wkomponowaniu ich w nowe potrzeby i okoliczności. Przeprowadzenie świetnie ugruntowanego wywodu na ten temat jest bardzo cennym i potrzebnym w dalszych partiach książki osiągnięciem Autorki.

W części drugiej recenzowanej pracy, zatytułowanej *Studia*, znajdujemy osoby i dzieła: J.P.Woronicza, M. Mochnackiego, A. Mickiewicza, K.Libelta, C.Norwida, J.I.Kraszewskiego, T. Lenartowicza, S. Buszczyńskiego, Sz.Felińskiego, S. Szczepanowskiego, Z. Glogera, Z.Miłkowskiego, A.Górskiego i S.Pigonia. Tworzy to zestaw imponujący rozległością nie tylko czasu, ale - przede wszystkim - umiejętnie zarysowywanych i eksplorowanych kontekstów. Autorka korzysta z prac historyków, pomagających zarysować tło polityczne, gospodarcze i kulturowo-mentalne oraz odsłania w kolejnych partiach-rozdziałach miejsce, jakie wobec nich i dla ich rozwoju odgrywały prace i poglądy danej postaci. Jednocześnie dba o zarysowanie konsekwencji idei, wyrażonych wcześniej, dla koncepcji późniejszych, odnajdując np. ślady misjonizmu Woronicza w homiletyce biskupa Felińskiego, wcześniej w Norwidowej biblijnej wykładni dziejów ludzkości, a w jeszcze innym kontekście w publicystyce Glogera. Innym przykładem jest wątek cywilizacyjny, odczytany z pism Mochnackiego jako konieczny w oczach autora składnik myśli o niepodległości, obecny w *Odczytach o cywilizacji* J.I. Kraszewskiego, przenikający refleksje nad narodem Norwida, a potem czytelny w pracach Stanisława Szczepanowskiego. Przykładów można wyodrębnić więcej, bardzo znaczącym jest wątek etosu, pojawiający się u wielu autorów w ich refleksji nad nowoczesnością. Jednocześnie wypada podkreślić, że Autorka nie dokonuje prostych przeniesień, a w sposób wyważony i subtelny zarazem pokazuje, jak stare (w sensie chronologicznym) idee wpisują się w nowe warunki zewnętrzne i duchowe - tu jako przykład mogą posłużyć koncepcje Stefana Buszczyńskiego, które Autorka wywodzi z romantycznej filozofii politycznej Mickiewicza, przeniesionej i zaktualizowanej przez Buszczyńskiego w czas, w którym istotne miejsce zajmowały wielorakie formy determinizmu. Już tylko te przykłady wskazują, z jak skomplikowaną materią Autorka miała do czynienia i w jak wnikliwy sposób odczytała wielowątkowe i nieoczywiste na pierwszy rzut oka spłoty tradycji romantycznej i postaw organicystycznych, widziane w ewolucji i wśród uwarunkowań, jakie stwarzał określony przedział czasu.

Dość łatwo zauważyć, że najistotniejszym składnikiem prezentowanych w książce koncepcji na temat narodu jest tradycja romantyczna, a ściślej Mickiewiczowska, żywo odbierana co najmniej od lat 40. XIX wieku aż po teksty Artura Górskiego i Stanisława Pigonia u progu wieku XX. Istotnie, kolejne odsłony analizowanego w książce materiału na temat narodu są dowodem na trwanie, aktualizację, przekształcenia, włączania w inne systemy nie tylko koncepcji formułowanych przez autora *Dziadów* - tu szczególnie uniwersalna misja narodu, temat Rosji, Polski i Słowian - ale i samej postaci poety, rosnącej w znaczenie szczególnie pod piórami Górskiego i Pigonia. Godne uznania jest w tym kontekście, choć temat pojawia się już przy okazji Woronicza, staranie Autorki, by rozdzielać pojęcia i nadawać im właściwy sens. Dotyczy to szczególnie misjonizmu, utożsamianego często z mesjanizmem, a właściwie zawłaszczanego pojęciowo przez ten drugi. Misjonizm, rozumiany jako idea posłannictwa należał do najważniejszych dziewiętnastowiecznych konceptualizacji narodu, co analizy dr Woźniewskiej-Działak dobitnie uwyraźniają.

Bardzo pozytywnie oceniając całe *Studia*, zwrócę uwagę na rozdziały o największej sile inspirującej. Należy do nich rozdział o Mickiewiczu, o jego „kryzysie przywództwa” z lat 40., w którym Autorka kładzie akcent na tworzony w tym czasie przez poetę, choć nie ze wszystkim oczywisty i akceptowany przez jemu współczesnych, ambitny projekt historiozoficzny i polityczny. Bardzo interesująca jest analiza połączenia „idealności” z „realnością” odnaleziona w pismach Stanisława Szczepanowskiego. Przykład Miłkowskiego pokazuje, jak, idąc za słowami Autorki „ (...) w pierwszych dekadach wieku XX z wielokrotnością możliwości i warianty służby sprawie narodowej.” (s. 461). Dotyczy to nie tylko wielości organizacji politycznych, ale i wprężenia w pole aktywności nowych grup ludzi, przede wszystkim inteligencji. Koncentrując się na wieku dziewiętnastym, Autorka wkracza tą książką w istotne zagadnienia i polemiki ostatnich dwóch dekad naszego stulecia, których tematami są tradycja, modernizacja, religia, racjonalność, poczucie obywatelskości, odrębność narodowa i poczucie więzi z większą niż naród wspólnotą. I co istotne, czyni to niejako mimochodem, gdyż sam analizowany w książce, obfity i różnorodny materiał oraz wynikające z niego wnioski skłaniają czytelnika do takiej obserwacji i działają na niego z dużą mocą inspiracji.

Habilitantka jest redaktorem naukowym serii „Album romantyczne”(od 2022), w której dotychczas ukazały się cztery tomy, zawierające opracowaną naukowo edycję *Ballad i romansów, Reduty Ordony, Promethidiona i Pana Jowialskiego*. Uznaję tę inicjatywę za bardzo wartościową, oddaje ona w ręce czytelnika (uczni, studenta, wykładowcy) nowoczesnie opracowane, ważne dla kultury polskiej dzieła; w perspektywie dalszej w serii pojawić się mają także utwory mniej znane. Dr Woźniewska-Działak uczestniczyła ponadto w redakcjach naukowych sześciu monografii zbiorowych.

Magdalena Woźniewska-Działak prowadziła i prowadzi bogatą działalność dydaktyczną, najpierw w Katedrze Teorii Kultury i Międzykulturowości, obecnie w Instytucie Literaturoznawstwa UKSW. Praca dydaktyczna w dwóch różnych jednostkach wymagała, co oczywiste, szerokich i różnorodnych kompetencji merytorycznych. W latach 2012-2022 Habilitantka była promotorem 33 prac licencjackich i magisterskich oraz recenzowała dwadzieścia licencjatów, ponadto dwoje jej magistrantów stało się słuchaczami szkoły doktorskiej. Magdalena Woźniewska-Działak uczestniczyła też dwukrotnie w pracach komisji Olimpiady Literatury i Języka Polskiego.

Imponująco przedstawia się też działalność organizacyjna Habilitantki, szczegółowo zrelacjonowana w autoreferacie: to m.in. współorganizacja pięciu międzynarodowych i ogólnopolskich konferencji naukowych oraz udział w kilku instytutowych i wydziałowych komisjach. Osobne miejsce zajmuje zaangażowanie dr Woźniewskiej-Działak w popularyzację nauki, także dokładnie przedstawione w autoreferacie. Wymienię więc tylko, jako działania o potencjalnie największym rezonansie odbiorczym, cykliczne audycje na antenie 1 programu Polskiego Radia, udział w dyskusjach Instytutu Teatralnego oraz – co bardzo ważne – liczne spotkania w szkołach, organizację

konkursów dla uczniów, służące promowaniu wśród młodzieży szkolnej polskiej literatury romantycznej.

Zaprezentowane przez dr Magdalenę Woźniewską-Działak dokonania naukowe sytuują ją w kręgu badaczy rzetelnych, o szerokiej skali zainteresowań i ugruntowanej erudycji. Przedstawiona do oceny rozprawa habilitacyjna jest bezspornym osiągnięciem naukowym, przy tym jej temat i sposób opracowania są inspirujące w wielu wymiarach i obszarach. Aktywne uczestnictwo w 28 konferencjach naukowych w ciągu dziesięciolecia wskazuje na intensywność i rytmiczność pracy Habilitantki. Uzupełnieniem tego pozytywnego obrazu są wspomniane wyżej osiągnięcia dydaktyczne, organizacyjne i popularyzatorskie.

Sumując: Dorobek naukowy dr Magdaleny Woźniewskiej-Działak dotyczy wielu istotnych tematów polskiej dziewiętnastowieczności. Rozprawa habilitacyjna, poruszająca wątki z zakresu historii idei i historii społecznej, odczytywane z bogatego źródłowo zasobu wielogatunkowych form literatury i piśmiennictwa, prezentuje niezwykle ważne i inspirujące dociekania poświęcone artykulacjom idei narodu w badanym obszarze. Przynosi syntetyczne, a zarazem szerokie ujęcie tytułowego zagadnienia, odznacza się precyzją i śmiałością ujęcia. W znaczący sposób powiększa i uzupełnia wiedzę, ma także szansę przyczynić się do korygowania czy wręcz rozbijania wielu uproszczonych sądów na temat wieku dziewiętnastego i narodu. Uwzględniając przy tym zawarte w dokumentacji opracowanej przez Habilitantkę informacje o udziale w konferencjach, pracy dydaktycznej, pracy redakcyjnej i w dziedzinie popularyzacji wiedzy wyrażam ugruntowane przekonanie o jej naukowej samodzielności i zdolnościach do kierowania pracą badawczą innych osób. Z tej też przyczyny wnioskuję o dopuszczenie dr Magdaleny Woźniewskiej-Działak do dalszych etapów przewodu habilitacyjnego.

Elżbieta Nowicka

Prof. dr hab. Elżbieta Nowicka

Poznań, 19 grudnia 2023